

Dr ČEDOMIR STEVANOVIĆ,
vanredni profesor

KONTROLA ZAKONITOSTI SUDSKIH ODLUKA U KRIVIČNOM POSTUPKU

PRVI DEO*

U V O D

Delatnost krivičnoprocesnih subjekata u krivičnom postupku u osnovi je usmerena na zakonito, svestrano, pravilno i pravedno rasvetljenje i rešenje krivične stvari, tj. na njeno činjenično i pravno oformljenje. Međutim, doprinos ostvarenju ovog osnovnog zadatka krivičnog procesnog prava navedenih krivičnoprocesnih subjekata nije podjednak. Naime, ima subjekata koji su nosioci glavnih funkcija u krivičnom postupku i koji u toku realizacije svojih funkcija najviše doprinose rasvetljenju i rešenju krivične stvari. Među ovim subjektima posebno mesto ima krivični sud koji svojom delatnošću najviše doprinosi svestranom i zakonitom rasvetljenju i rešenju krivične stvari. Pored krivičnog suda, ostvarenju ovog zadatka u mnogome doprinose i krivičnoprocesne stranke, tj. ovlašćeni tužilac i okrivljeni sa svojim braniocem.

Pošto se rasvetljenje i rešenje krivične stvari ostvaruje u zakonito pokrenutom i sprovedenom krivičnom postupku, to se i delatnost subjekata u tom postupku odvija na zakonom predviđen i uređen način. Naime, zakonodavac je procesnim zakonom uređio tok krivičnog postupka i predvideo fond prava i dužnosti krivičnoprocesnih subjekata, koji oni mogu da realizuju svojom delatnošću u zakonom predviđenoj procesnoj formi. Isto tako, delatnost krivičnog suda i stranaka i drugih krivičnoprocesnih subjekata može da se ostvaruje samo u okviru njihovog fonda prava i dužnosti. Na ovaj način ostvaruje se osnovna intencija zakonodavca sadržana u odredbi člana 1. st. 1. Zakona o krivičnom postupku, prema kojoj »Ovaj zakon utvrđuje pravila kojima se osigurava da niko nevin ne bude osuđen, a da se krivcu izrekne krivična sankcija pod uslovima koje predviđa krivični zakon i na osnovu zakonito sprovedenog krivičnog postupka«. Samim tim, zakonodavac je u ovoj odredbi i u odredbi čl. 2. Zakona o krivičnom postupku predvideo načelo zakonitosti, koje je osnovno načelo ne samo krivičnog procesnog prava, već i pravnog sistema uopšte i čija realizacija ima veliki značaj za svestrano, pravedno i pravilno činjenično i pravno oformljenje krivične stvari.

*) Drugi deo članka biće objavljen u narednom Zborniku radova Pravnog fakulteta u Nišu.

No i pored toga što je načelo zakonitosti osnovno načelo krivičnog procesnog prava i što o njegovoj realizaciji vodi računa kako krivični sud u toku celog krivičnog postupka po službenoj dužnosti, tako i krivičnoprocesne stranke, postoje objektivni i subjektivni uslovi koji omogućavaju da dođe do nepoštovanja načela zakonitosti, tj. do kršenja kako materijalnih tako i procesnih krivičnih zakona. Zbog toga, pojavljuje se potreba za kontrolom zakonitosti od strane ovlašćenih subjekata, kako bi se otklonila nezakonitost, koja se može manifestovati kako u sudskim odlukama, tako i u postupku pojedinih subjekata koji prethodi donošenju sudskih odluka. Konkretnije, kršenje zakonitosti manifestuje se u povredama kako materijalnih tako i procesnih zakona, koji se primenjuju u krivičnom postupku prilikom donošenja sudskih odluka i prilikom izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji pre donošenja sudskih odluka, čiji rezultat po pravilu predstavlja osnovnu sadržinu sudskih odluka.

Imajući u vidu napred navedene okolnosti u vezi sa načelom zakonitosti i eventualnim kršenjem istog, prilikom realizacije, kao i nužnost otkrivanja i otklanjanja povreda zakona, pokušavaćemo da u daljem izlaganju ukažemo na sve aspekte ove problematike, a naročito na pojam, vrste i predmet kontrole zakonitosti, na subjekte kontrole, kao i na konkretna pravna sredstva pomoću kojih se vrši kontrola zakonitosti sudskih odluka u krivičnom postupku.

I POJAM, PREDMET I VRSTE KONTROLE ZAKONITOSTI SUDSKIH ODLUKA

Da bi smo mogli precizno da odredimo pojam kontrole zakonitosti sudskih odluka, potrebno je da se najpre konkretnije sagleda i odredi pojam zakonitosti sudskih odluka. Isto tako, u određivanju pojma zakonitosti sudske odluke mora da se pođe od pojma zakonitosti u pravu uopšte. Naime u teoriji prava pojam zakonitosti određuje se na sledeći način: »Zakonitost je saglasnost nižeg pravnog akta s višim pravnim aktom«. ¹⁾ Najzad, mora da se ima u vidu i osnovna postavka prema kojoj je sudska odluka zakon u odnosu na lica na koja se odnosi. Prema tome, može se reći da zakonitost sudske odluke predstavlja saglasnost sudske odluke sa materijalnim i procesnim zakonom koji se primenjuje u krivičnom postupku i koji u odnosu na sudsku odluku predstavlja opšti i viši pravni akt.

U ovako određenom pojmu zakonitosti sudskih odluka vidi se da sudska odluka mora biti u saglasnosti kako sa materijalnim, tako i sa procesnim zakonom, koji se primenjuje u krivičnom postupku. Kad je reč o materijalnom zakonu misli se u prvom redu na krivični materijalni zakon koji se može realizovati samo u krivičnom postupku, a takođe i na druge materijalne zakone, čija primena može takođe doći u obzir u krivičnom postupku. Na primer, kod rešavanja prethodnih pravnih pitanja. Jedno od prethodnih pravnih pitanja koje se po pravilu rešava u krivičnom postupku jeste dvobračnost. Isto tako, pošto se norme krivičnog materijalnog prava i drugih materijalnih prava mogu rea-

¹⁾ Dr Radomir Lukić: Teorija države i prava, II knjiga — Teorija prava, Beograd, 1957, str. 151.

lizovati samo u krivičnom postupku, a krivični postupak je uređen normama krivičnog procesnog zakona, to zakonitost sudskih odluka znači saglasnost i ovog zakona sa sudskim odlukama koje su donete u krivičnom postupku. Međutim, u ovom slučaju traži se saglasnost procesnog zakona i sa postupanjem krivičnoprocesnih subjekata koje prethodi donošenju sudskih odluka, zbog toga što je, kako smo već istakli, delatnost subjekata takođe procesnim zakonom predviđena i uređena. Naime, krivičnoprocesni subjekti su dužni da svoju delatnost preduzimaju u okviru svoga fonda prava i dužnosti i u zakonom propisanoj procesnoj formi. Na ovaj način u krivičnom postupku kao zakonom regulisanom toku rasvetljenja i rešenja krivične stvari realizuje se i načelo zakonitosti, koje je osnovno načelo ne samo krivičnog procesnog prava, već i pravnog sistema.

Pošto postoje objektivne i subjektivne okolnosti koje mogu dovesti do odstupanja od načela zakonitosti u krivičnom postupku i samim tim do donošenja nezakonitih odluka, mora da postoje posebni subjekti koji će svojom detanošću vršiti kontrolu zakonitosti u cilju otklanjanja postojećih nezakonitosti i donošenja zakonite i pravedne sudske odluke. Prema tome, kontrola zakonitosti predstavlja takvu delatnost ovlašćenih subjekata kojom se otkrivaju nesaglasnosti materijalnih i procesnih zakona sa sudskim odlukama, u cilju otklanjanja postojećih nesaglasnosti i donošenja zakonite i pravedne sudske odluke. Delatnost ovih subjekata odvija se u krivičnom postupku, zbog čega je takođe zakonom predviđena i uređena, pa samim tim i ona podleže kontroli zakonitosti. Krug ovlašćenih subjekata za vršenje kontrole zakonitosti sudskih odluka zakonom je precizno određen. U osnovi to su subjekti iz kruga onih subjekata koji svojom delatnošću doprinose da dođe do nesaglasnosti sudske odluke sa zakonom, s tim što u konkretnom slučaju to ne mogu biti isti subjekti. Naime, kontrolu zakonitosti vrši krivični sud i krivičnoprocesne stranke, ali o nezakonitosti konkretne sudske odluke odlučuje, po pravilu, neposredno viši sud, a izuzetno isti sud ali u drugičijem sastavu. Sama pak nesaglasnost zakona i sudske odluka može se manifestovati u povredama zakona, koje prema svojoj težini mogu biti apsolutne i relativne. Podela povreda zakona na apsolutne i relativne je prema težini povrede, tj. prema njenom uticaju na sudsku odluku. Naime, apsolutne povrede zakona su takve povrede čije postojanje automatski dovodi do toga da je sudska odluka nezakonita i da je nužno njeno ukidanje i donošenje nove zakonite sudske odluke. Za razliku od apsolutnih povreda kod relativnih povreda zakona ispituje se ne samo postojanje iste, već i njihov uticaj na sudsku odluku, što znači da sudska odluka može opstati bez obzira na postojanje ovakve povrede, jer ista nije bitno uticala na zakonitost odluke. Inače, s pravom se konstatuje da povreda zakona postoji u slučaju kad jedan zakon nije primenjen ili pak nije pravilno primenjen prilikom donošenja napadnute odluke.²⁾

Predmet kontrole zakonitosti u krivičnom postupku su, najopštije posmatrano, sve odluke koje donosi krivični sud u toku rasvetljenja i rešenja krivične stvari. Krivični sud u toku krivičnog postupku može

²⁾ Dr Tihomir Vasiljević: Komentar Zakona o krivičnom postupku, Beograd, 1977, str. 420.

donositi tri vrste odluka i to: presude, rešenja i naredbe. Očigledno je da ove tri vrste sudskih odluka nisu iste, kako po svojoj važnosti, tako i po svojoj sadržini i formi. Naime, među ovim sudskim odlukama nalaze se takve odluke kojima se meritorno rešava krivična stvar i odluke koje su u vezi sa krivičnom stvari, tj. kojima se rešavaju neka pitanja o krivičnoj stvari. Odluke kojima se meritorno rešava krivična stvar po pravilu su presude i to takve kojima se okrivljeni oglašava krivim ili kojima se oslobađa od optužbe. Izuzetno krivična stvar se može meritorno rešiti i rešenjem, npr. rešenje o sudskoj opomeni, rešenje o vaspitnim merama koje se izriču prema maloletnicima. Odluke koje se odnose na uspešno rasvetljenje i rešenje krivične stvari su rešenja i naredbe. Ovim odlukama se rešavaju procesna pitanja, koja se uglavnom odnose na upravljanje krivičnim postupkom, s tim što se ova pitanja izuzetno rešavaju i presudom, tzv. presudom kojom se optužba odbija, koja se baš zbog toga naziva i procesnom presudom.

Konkretnije posmatrano, predmet kontrole zakonitosti u krivičnom postupku su samo pobijane sudske odluke od strane ovlašćenih lica. Ovo zbog toga što krivični sud ne može odlučivati o nedostacima u sudskoj odluci po službenoj dužnosti, već samo na inicijativu stranaka i drugih ovlašćenih subjekata. Prema tome, predmet kontrole zakonitosti su pravni nedostaci u pobijanoj sudskoj odluci. Isto tako, pravna sredstva kojima se mogu pobijati sudske odluke zbog pravnih nedostata mogu biti raznovrsna, zavisno od toga koja se vrsta odluke pobija, kao i da li je ta sudska odluka nepravnosnažna ili pravnosnažna. Zavisno od svih okolnosti sudske odluke se mogu pobijati pravnim lekovima i drugim pravnim sredstvima. S obzirom da postoje dve vrste pravnih lekova, — redovni i vanredni, može se reći da se redovnim pravnim lekovima pobijaju nepravnosnažne sudske odluke, a vanrednim pravnim lekovima pravnosnažne sudske odluke. Isto tako, redovnim pravnim lekovima sudska odluka se može pobijati u celini, tj. kako zbog činjeničnih tako i zbog pravnih nedostataka, dok se pravni nedostaci u pravnosnažnoj presudi mogu isticati samo konkretnim vanrednim pravnim lekovima, tj. zahtevom za zaštitu zakonitosti i zahtevom za vanredno preispitivanje pravnosnažne presude. Najzad, predmet kontrole zakonitosti konkretne sudske odluke su samo oni pravni nedostaci koji su istaknuti u pravnom leku, s tim što u postupku po redovnim pravnim lekovima predmet kontrole zakonitosti su i oni pravni nedostaci o kojima sud vodi računa po službenoj dužnosti, tj. neki od apsolutnih nedostataka.

Da bi krivičnoprocesne stranke i drugi ovlašćeni subjekti mogli da pobijaju sudske odluke napred navedenim pravnim sredstvima, mora da postoje i zakonom predviđeni osnovi za njihovo pobijanje. Najopštije rečeno, osnovi za pobijanje sudskih odluka su u stvari nedostaci sadržani u takvoj odluci, koji mogu biti činjenični ili pravni. Pošto se radi o kontroli zakonitosti sudskih odluka, osnovi za pobijanje takvih odluka mogu biti samo pravni nedostaci. Mnoga zakonodavstva, pa i naše, propisuju osnove za pobijanje sudskih odluka zbog pravnih nedostataka i taksativno ih nabrajaju, s tim što u tome postoje određene razlike, naročito u pogledu bližeg određivanja zakonskih osnova. Isto tako, u mnogim procesnim zakonodavstvima zemalja zapadne Evrope predviđeni su

samo osnovi za pobijanje sudske odluke zbog postojanja pravnih nedostataka, a ne i činjeničnih, tj. može se pobijati samo nezakonitost odluke, a ne i osnovanost odluke. Međutim, osnovi kojima se mogu pobijati pravni nedostaci u sudskoj odluci toliko su detaljno normirani da se faktički na osnovu njih mogu otkloniti i činjenični nedostaci u sudskoj odluci.³⁾ Konkretnije o pravnim sredstvima, kao i osnovi za napadanje sudskih odluka biće reči u posebnom odeljku.

Postoje raznovrsni kriterijumi na osnovu kojih se mogu razvrstavati kontrole zakonitosti sudskih odluka u krivičnom postupku. Tako, prema toku rasvetljenja i rešenja krivične stvari razlikuje se kontrola zakonitosti u pravostepenom krivičnom postupku i u postupku po pravnim lekovima, s tim što se pravi razlika između kontrole zakonitosti u postupku po redovnim pravnim lekovima i kontrole zakonitosti u postupku po vanrednim pravnim lekovima. Kad je reč o kontroli zakonitosti u pravostepenom krivičnom postupku, ovde se u stvari vrši kontrola zakonitosti postupanja pojedinih subjekata prilikom izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji, s obzirom na ranije iznetu postavku o tome da su krivičnoprocesne radnje predviđene i uređene zakonom. Nezakonitost u postupku izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji otklanja krivični sud koji je nadležan da rasvetli i reši konkretnu krivičnu stvar, na inicijativu stranaka i drugih ovlašćenih subjekata putem podnošenja pravnih sredstava, kao što su prigovori, zahtevi, predlozi, pritužbe i slično. Zatim, prema subjektima razlikuje se kontrola zakonitosti koju vrši krivični sud, zatim krivičnoprocesne stranke i drugi krivičnoprocesni subjekti, s tim što je njihov položaj u postupku kontrole zakonitosti sudskih odluka različit. Dalje, prema vrsti sudskih odluka postoji kontrola zakonitosti nepravnosnažnih sudskih odluka i kontrola zakonitosti pravnosnažnih sudskih odluka, kao i kontrola zakonitosti presude, rešenja i naredbi. Najzad, prema vrsti odluka koje se donose u postupku kontrole zakonitosti razlikuju se tzv. konstitutivne i deklarativne presude. Ako se vrši još dublja analiza kriterijuma sigurno je da su moguće još neke klasifikacije. Međutim, mora se konstatovati da su i napred navedene klasifikacije u osnovi relativne.

II SUBJEKTI KONTROLE I NJIHOVA DELATNOST

U dosadašnjem izlaganju u više navrata bilo je reči o subjektima kontrole zakonitosti sudskih odluka, ali samo najopštije. U ovom odeljku biće reči detaljnije o subjektima kontrole zakonitosti sudskih odluka i njihovoj delatnosti u postupku kontrole.

Kao što je već rečeno, subjekti koji učestvuju u postupku kontrole zakonitosti sudskih odluka nalaze se u krugu subjekata koji svojom delatnošću mogu doprineti da dođe do nesaglasnosti sudske odluke sa zakonom, s tim što po pravilu to ne mogu biti isti subjekti. Naime, postoje subjekti koji učestvuju u postupku rasvetljenja i rešenja krivične stvari i samim tim donošenja sudske odluke. U red ovih subjekata spadaju prvenstveno krivični sud i krivičnoprocesne stranke, tj. ovlaš-

³⁾ Osnovi kojima se mogu napadati samo pravni nedostaci u nepravnosnažnim i pravnosnažnim sudskim odlukama predviđeni su npr. u francuskom, italijanskom i nemačkom krivičnoprocesnom zakonodavstvu.

ćeni tužilac i okrivljeni se svojim braniocem. Zatim, u ovom postupku učestvuju i drugi tzv. sporedni subjekti, odnosno učesnici, koji svojom delatnošću doprinose uspešnom i zakonitom rasvetljenju i rešenju krivične stvari. Krivični sud i krivičnoprocesne stranke, kao glavni krivičnoprocesni subjekti i nosioci glavnih krivičnoprocesnih funkcija — suđenja, optužbe i odbrane, svojim delatnošću u najvećoj meri doprinose zakonitom, pravilnom i pravednom rasvetljenju i rešenju krivične stvari. Međutim, ovi subjekti takođe najviše doprinose donošenju nezakonite, nepravilne i nepravedne sudske odluke. Do ovoga dolazi kako zbog nepoznavanja i nepoštovanja zakonskih propisa, tako i zbog toga što mogu biti u zabludi u pogledu postojanja nekih propisa ili pak zbog pogrešaka u tumačenju i primeni zakonskih propisa. Donošenju ovakve sudske odluke može naročito da doprinese krivični sud, koji je najviše pozvan da po službenoj dužnosti vodi računa o pravilnoj primeni kako materijalnih tako i procesnih krivičnih zakona, jer snosi materijalnu, moralnu i krivičnu odgovornost u pogledu donete sudske odluke.

Pošto je konstatovano da se subjekti kontrole nalaze u krugu subjekata koji učestvuju u donošenju sudskih odluka, potrebno je da se utvrdi koji su to konkretni subjekti i kakva je njihova delatnost. Glavni krivičnoprocesni subjekti kontrole zakonitosti u krivičnom postupku su: krivični sud i javni tužilac, kao ovlašćeni tužilac u krivičnom postupku za krivična dela koja se gone po službenoj dužnosti, s tim što kontroli zakonitosti sudskih odluka u mnogome doprinose i drugi ovlašćeni tužioci, tj. privatni tužilac i oštećeni kao supsidijarni tužilac, kao i okrivljeni, odnosno osuđeni i njegov branilac. Najzad, kontroli zakonitosti sudskih odluka u određenoj meri doprinose i drugi subjekti, davanjem inicijative za pokretanje postupka kontrole.

Krivični sud vrši kontrolu zakonitosti sudskih odluka u krivičnom postupku po službenoj dužnosti ili na inicijativu stranaka. Kontrolu zakonitosti odluka krivični sud vrši po službenoj dužnosti po pravilu u prvostepenom krivičnom postupku, tj. sve do donošenja prvostepene sudske odluke, s tim što postoji mogućnost da kontrolu zakonitosti odluka vrši po službenoj dužnosti i u postupku po redovnim pravnim lekovima, ali samo ako postoji inicijativa stranaka i drugih ovlašćenih subjekata. Naime, u prvostepenom krivičnom postupku krivični sud mora da vodi računa po službenoj dužnosti o pravilnoj primeni zakona, tj. dužan je da sam poštuje zakon i da realizuje načelo zakonitosti u toku rasvetljenja i rešenja krivične stvari. Isto tako, krivični sud mora da vodi računa i o tome da se krivičnoprocesne stranke i drugi subjekti kreću u okviru svoga zakonom predviđenog fonda prava i dužnosti i da taj fond prava i dužnosti realizuju na zakonom uređen način, tj. u zakonom predviđenoj procesnoj formi. To znači da krivični sud u prvostepenom krivičnom postupku vrši kontrolu zakonitosti kako svoje delatnosti, tako i delatnosti krivičnoprocesnih stranaka i drugih subjekata, s tim što vrši kontrolu zakonitosti i onih sudskih odluka koje donosi u prvostepenom krivičnom postupku, kao što su naredbe, rešenja i najzad presude. Rezultat kontrole zakonitosti postupanja krivičnog suda, stranaka i drugih subjekata, koje se odnosi na delatnost ovih subjekata u oblasti dokazivanja u našem prvostepenom krivičnom postupku manifestuje se u ustanovi izdvojenih zapisnika. Naime, u čl. 83 ZKP izričito je predvi-

đeno da je istražni sudija dužan da po službenoj dužnosti ili na predlog stranaka donese rešenje o izdvajanju onih zapisnika o iskazu okrivljenog, svedoka ili veštaka, na kojima se ne može zasnivati sudska odluka. Na ovo rešenje dozvoljena je posebna žalba. Najzad, posle pravnosnažnosti rešenja izdvojeni zapisnici se zatvaraju u poseban omot i čuvaju kod istražnog sudije odvojeno od ostalih spisa i po pravilu ne mogu se razgledati, niti se mogu koristiti u postupku. Na ovaj način otklanja se nezakonitost postupanja u krivičnom postupku na najvažnijem području delatnosti krivičnog suda i stranaka, tj. na planu dokazivanja. Naš zakonodavac je normirao ovu ustanovu zbog toga što se dokazima utvrđuje postojanje ili nepostojanje spornih pravno-relevantnih činjenica koje čine sadržinu krivične stvari i na kojima se zasnivaju sudske odluke, posebno presude.

Krivičnoprocesne stranke svojom delatnošću takođe doprinose otklanjanju nezakonitosti u krivičnom postupku. Njihova delatnost naročito se manifestuje u davanju inicijative za oklanjajne pravnih nedostataka u sudskim odlukama kao i postupanju suda u krivičnom postupku. Na ovom planu naš zakonodavac je, polazeći od prirode našeg krivičnog postupka kao optužno-raspravnog, predvideo široku mogućnost delatnosti stranaka, kako u prvostepenom krivičnom postupku, tako i u postupku po pravnim lekovima. Naime, u prvostepenom krivičnom postupku stranke imaju pravo da prisustvuju izvođenju dokaza i da tom prilikom ukazuju sudu na nezakonitost izvođenja pojedinih dokaza, da stavljaju pismene predloge o izdvajanju zapisnika o iskazima svedoka, veštaka ili okrivljenog, ako smatraju da su ovi dokazi nezakonito izvedeni. U postupku po pravnim lekovima stranke imaju skoro neograničene mogućnosti da podnose pravne lekove, naročito redovne pravne lekove i da pomoću istih napadaju sudske odluke iz svih osnova, pa i zbog povrede materijalnih i procesnih krivičnih zakona. Najzad, stranke imaju pravo da učestvuju i u postupku kontrole zakonitosti koji se sprovodi od strane nadležnog krivičnog suda i da tom prilikom svojom aktivnošću doprinose donošenju pravilne, pravedne i zakonite sudske odluke.

Pored krivičnog suda i krivičnoprocesnih stranaka u postupku kontrole zakonitosti sudskih odluka mogu uzeti učešća i drugi krivičnoprocesni subjekti koji svojom delatnošću mogu takođe doprineti otklanjanju nezakonitosti i donošenju zakonite sudske odluke. Među ovim subjektima nalaze se oštećeni, zakonski zastupnici i punomoćnici oštećenog, branilac okrivljenog, njegov zakonski zastupnik, zatim braćui drug okrivljenog, njegovi srodnici po krvi u pravoj liniji, usvojlac, usvojenik, brat, sestra i hranilac. Neki od ovih subjekata mogu uzeti učešća u toku celog postupka kontrole zakonitosti sudskih odluka i to u osnovi na isti način kao i krivičnoprocesne stranke — ovlašćeni tužilac i okrivljeni. To su: branilac okrivljenog, oštećeni i njegovi zakonski zastupnici i punomoćnici. Ostali subjekti su lica koja mogu uzeti učešća u postupku kontrole zakonitosti samo u postupku po redovnim pravnim lekovima. Naime, ova lica mogu podnositi redovne pravne lekove u korist okrivljenog, s tim što kao podnosioci redovnih pravnih lekova ovi subjekti mogu uzeti učešća i u postupku odlučivanja po pravnim lekovima, bez obzira što zakonodavac izričito ne predviđa njihovo učešće.

Smatramo da je potrebno prisustvo ovih lica priilkom odlučivanja suda pravnog leka, kako bi na traženje suda mogli bliže da obrazlože podneti pravni lek i da konkretnije ukazuju na povrede zakona.

III PRAVNA SREDSTVA KONTROLE ZAKONITOSTI SUDSKIH ODLUKA

1. Pojam i sistem pravnih sredstava

Kontrola zakonitosti u krivičnom postupku može se ostvariti na dva načina: po službenoj dužnosti krivičnog suda i na osnovu inicijative krivičnoprocesnih stranaka i drugih subjekata. Krivični sud vrši kontrolu zakonitosti po službenoj dužnosti svoje delatnosti i delatnosti stranaka i drugih subjekata u toku prvostepenog krivičnog postupka. Isto tako, krivični sud ima mogućnosti da vrši kontrolu zakonitosti sudskih odluka po službenoj dužnosti i u postupku po redovnim pravnim lekovima, ali samo ako postoji inicijativa stranaka i drugih subjekata.

Inicijativa stranaka i drugih subjekata za pokretanje postupka kontrole zakonitosti sudskih odluka ostvaruje se podnošenjem pravnih sredstava. Prema tome, pravna sredstva predstavljaju takav rezultat delatnosti stranaka i drugih subjekata, koji je prezentiran krivičnom sudu u zakonom predviđenoj sadržini i formi, na osnovu koga se daje inicijativa za pokretanje postupka kontrole zakonitosti sudskih odluka u krivičnom postupku.

Pravna sredstva kojima se može inicirati postupak kontrole zakonitosti sudskih odluka mogu biti raznovrsna. Karakteristično je da su pravna sredstva kontrole zakonitosti određena zakonom. Prilikom izgradnje sistema pravnih sredstava kontrole zakonitosti sva krivičnoprocesna zakonodavstva nastoje da izgrade takav sistem koji će s jedne strane biti efikasan u otklanjanju kako pravnih tako i činjeničnih nedostataka u sudskoj odluci, a s druge strane i jednostavan, kako bi bio pristupačan svim subjektima koji su ovlašćeni na njihovo korišćenje. Smatra se da je naš zakonodavac potpuno udovoljio ovim zahtevima, tj. izgradio je takav sistem pravnih sredstava kojima se mogu koristiti svi subjekti ovlašćeni na njihovo korišćenje, a takođe se njihovim korišćenjem mogu uspešno otkloniti kako činjenični tako i pravni nedostaci u sudskim odlukama. Među pravnim sredstvima centralno mesto imaju pravni lekovi. No, pored pravnih lekova značajnu ulogu za kontrolu zakonitosti imaju i druga pravna sredstva, kao što su prigovori, pritužbe, zahtevi, predlozi. Njihov doprinos kontroli zakonitosti naročito je značajan u prvostepenom krivičnom postupku i njima se uglavnom kontroliše zakonitost postupanja subjekata prilikom izvođenja pojedinih krivičnoprocesnih radnji.

Postoji više kriterijuma za klasifikaciju pravnih sredstava. Naime, prema obimu dejstva razlikuju se pravna sredstva u širem i pravna sredstva u užem smislu. Pravna sredstva u užem smislu jesu **samo** pravni lekovi, a u širem smislu to su pored pravnih lekova i druga pravna sredstva. Zatim, razlikuju se pravni lekovi kojima se pobijaju nepravnosnažne sudske odluke i pravni lekovi kojima se pobijaju

pravnosnažne sudske odluke, tj. redovni i vanredni pravni lekovi. Dalje, postoje pravni lekovi sa suspenzivnim dejstvom i pravni lekovi sa nesuspensivnim dejstvom na sudsku odluku. Naime, pravni lekovi sa suspenzivnim dejstvom po pravilu zadržavaju izvršenje sudske odluke. Takvo dejstvo imaju po pravilu redovni pravni lekovi. Nasuprot ovome, pravni lekovi sa nesuspensivnim dejstvom ne utiču na izvršenje sudskih odluka, tj. nisu smetnja za izvršenje sudskih odluka. To su po pravilu vanredni pravni lekovi. Isto tako, postoje tzv. devolutivni i nedeolutivni pravni lekovi. Većina pravnih lekova su devolutivni, jer o njima odlučuje viši sud, s tim što postoje i nedeolutivni pravni lekovi kao što su neki redovni pravni lekovi, npr. neke žalbe na rešenja koja se donose u prethodnom krivičnom postupku, žalbe na presudu drugostepenog suda, sa izuzetkom žalbe Saveznom sudu, i zahtev za ponavljanje krivičnog postupka. Najzad, postoje potpuni i nepotpuni pravni lekovi. Potpuni pravni lekovi su sveobuhvatni pravni lekovi kojima se može pobijati sudska odluka u celini, tj. kako pravni tako i činjenični nedostaci u sudskim odlukama. U našem krivičnom postupku takav pravni lek je žalba, kojom se nepravosnažna sudska odluka može pobijati iz svih zakonom predviđenih osnova. Inače, žalba je redovni pravni lek i zavisno od sudske odluke koja se pobija postoje četiri vrste žalbi, tj. žalba na presudu prvostepenog suda, žalba na presudu drugostepenog suda, žalba Saveznom sudu i žalba na rešenje. Nepotpuni pravni lekovi su takvi pravni lekovi kojima se pobijaju konkretni nedostaci u sudskim odlukama. To su vanredni pravni lekovi. Naime, postoje vanredni pravni lekovi kojima se pobija pravosnažna sudska odluka zbog nedostatka u činjeničnom stanju, npr. zahtev za ponavljanje krivičnog postupka, zatim, vanredni pravni lekovi kojima se pobijaju povrede zakona u pravosnažnoj odluci, kao što su: zahtev za zaštitu zakonitosti i zahtev za vanredno preispitivanje pravosnažne presude, i vanredni pravni lekovi kojima se pobija odluka o kazni u pravosnažnoj presudi, npr. zahtev za vanredno ublažavanje kazne.

Pošto se radi o kontroli zakonitosti sudskih odluka, to će posebno i detaljnije biti reči o onim pravnim lekovima kojima se pobijaju sudske odluke zbog pravnih nedostataka. Naime, posebno će se izložiti kontrola zakonitosti sudskih odluka u postupku po redovnim pravnim lekovima i to u delu koji se odnosi na pravne nedostatke u sudskoj odluci i u postupku po vanrednim pravnim lekovima kojima se pobija pravosnažna sudska odluka i sudski postupak koji je prethodio tim odlukama zbog pravnih nedostataka, tj. zbog povrede zakona.

2. Kontrola zakonitosti sudskih odluka u postupku po redovnim pravnim lekovima

Kao rezultat delatnosti krivičnog suda, stranaka i drugih subjekata u prvostepenom krivičnom postupku javlja se sudska odluka, tj. naredba, rešenje ili presuda. Ako se posumnja da postoje pravni ili stvarni nedostaci u ovim sudskim odlukama zakonom ovlašćena lica mogu pobijati takve odluke redovnim pravnim lekovima. Podnošenjem redovnih pravnih lekova ova lica iniciraju pokretanje postupka po redovnim pravnim lekovima, u kome dolazi do kontrole zakonitosti napadnutih sudskih odluka.

U dosadašnjem razvoju krivičnog procesnog prava, kako na teoretskom planu, tako i na planu krivičnog procesnog zakonodavstva, mogu se uočiti tri različita tipa sistema redovnih pravnih lekova i to: apelacija, kasacija i revizija.⁴⁾ Apelacija predstavlja takav sistem redovnih pravnih lekova kojima se sudska odluka može pobijati ne samo zbog povrede pravnih propisa materijalnog i procesnog krivičnog prava, već i zbog činjeničnih nedostataka. Isto tako, sud pravnog leka (apelacioni sud) u postupku po pravnom leku može ne samo ukinuti pobijanu prvostepenu odluku i vratiti prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje, već može napadnutu presudu zameniti svojom odlukom. Najzad, apelacija se po pravilu pojavljuje u kombinaciji sa kasacijom i to tako što se za pobijanje sudskih odluka prvostepenih sudova koristi apelacija, dok se za pobijanje sudskih odluka drugostepenih sudova primenjuje kasacija, što znači da se po pravilu ne primenjuje samo apelacija.⁵⁾

Za razliku od apelacije, kasacija predstavlja takav sistem redovnih pravnih lekova kojima se sudska odluka može pobijati samo zbog povrede pravnih propisa i kasacioni sud može samo ukinuti napadnutu sudska odluku i vratiti predmet prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje. To znači da sud pravnog leka ne može prvostepenu sudska odluku zameniti svojom odlukom. Kao što smo videli, kasacija se u mnogim zakonodavstvima može kombinovati sa apelacijom, a takođe ima slučajeva odstupanja i od tzv. čistog modela kasacije. Naime, postoje procesna zakonodavstva prema kojima se prvostepena sudska odluka može pobijati ne samo zbog povreda pravnih propisa, već i zbog činjeničnih nedostataka, kao i zakonodavstva koja dozvoljavaju da kasacioni sud pored ukidanja prvostepene sudske odluke i vraćanja prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje može pobijenu odluku zameniti svojom odlukom.⁶⁾

Najzad, revizija je kao poseban sistem redovnih pravnih lekova novijeg datuma (svoje poreklo ima u nemačkom procesnom zakonodavstvu) i predstavlja određenu mešavinu apelacije i kasacije, s tim što ima i neke posebne odlike. Naime, ovim redovnim pravnim lekom pobija se sudska odluka zbog povrede materijalnog i procesnog zakona. Sud pravnog leka (revizioni sud) na osnovu revizije vršeci pravnu i materijalnu kontrolu pobijane presude ukida prvostepenu odluku i vraća predmet prvostepenom sudu na ponovno suđenje. Isto tako, izuzetno postoji mogućnost odlučivanja u pogledu suštine stvari, ali samo na osnovu činjenica utvrđenih u prvostepenoj presudi i po pravilu u korist okrivljenog, s tim da se ne mogu izvoditi novi dokazi. Najzad, u postupku kontrole sud pravnog leka odlučuje samo u granicama pobijanja prvostepene odluke revizijom.⁷⁾

⁴⁾ Mr Ivica Kreamarić: »Marginalije uz jugoslovenski sistem redovnih pravnih lekova u krivičnom postupku«, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1978, br. 1, str. 47.

⁵⁾ B. Zlatarić — M. Damaška: Rječnik krivičnog prava i postupka, Zagreb, 1966, str. 28.

⁶⁾ B. Zlatarić — M. Damaška, op cit. str. 125.

⁷⁾ I. Kramarić, op. cit. str. 59.

Naš zakonodavac je izgradio takav sistem redovnih pravnih lekova, koji je po svojoj prirodi osoben. Naime, prilikom izgradnje redovnih pravnih lekova, zakonodavac je preuzeo sve one pozitivne i najbolje elemente od napred navedenih sistema pravnih lekova, tj. od apelacije, kasacije i revizije. To znači da je u našem sistemu redovnih pravnih lekova žalba osnovni i sveobuhvatni redovni pravni lek, jer se njome mogu pobijati sve nepravnosnažne sudske odluke, tj. rešenja i presude, radi otklanjanja svih nedostataka, tj. kako pravnih tako i činjeničnih nedostataka. Kao što smo već istakli, s obzirom na vrste sudskih odluka razlikuju se žalbe na presudu prvostepenog suda, žalbe na presudu drugostepenog suda, žalba Saveznom sudu i žalba na rešenje. Međutim, bez obzira što postoje četiri vrste žalbe, osnovi zbog kojih se prvostepene sudske odluke — presude i rešenja mogu pobijati su jedinstveni, tj. isti su osnovi za pobijanje ovih odluka žalbom.

Pošto je žalba sveobuhvatni redovni pravni lek, to je naš zakonodavac najpotpunije predvideo osnove za pobijanje nepravnosnažnih sudskih odluka, kako zbog pravnih tako i zbog činjeničnih nedostataka. Što se tiče osnova za pobijanje nepravnosnažnih sudskih odluka zbog pravnih nedostataka, zakonodavac je najpre predvideo dve grupe osnova, koje se odnose na povrede odredaba krivičnog postupka, tj. na procesne nedostatke i povrede krivičnog zakona, odnosno na materijalne nedostatke, a zatim je principom enumeracije nabrojao sve nedostatke koji predstavljaju bitne povrede odredaba krivičnog postupka i povrede krivičnog zakona. Naime, predviđeno je da se nepravnosnažna presuda može pobijati: 1) zbog bitnih povreda odredaba krivičnog postupka i 2) zbog povreda krivičnog zakona (čl. 363. ZKP). Na osnovu ovoga može se zaključiti da svaka povreda procesnog zakona nije osnov za pobijanje presude, već samo bitna povreda, dok su sve povrede materijalnog krivičnog zakona osnov za pobijanje presude. Isto tako, sve povrede krivičnog procesnog zakona nisu apsolutne, dok su sve povrede krivičnog materijalnog zakona apsolutne, tj. njihovo postojanje u presudi automatski dovodi do ukidanja ili izmene takve sudske odluke. To znači da nije potrebno posebno utvrđivati uticaj povrede na sudsku odluku, već je potrebno samo utvrditi da takva povreda postoji.

U posebnim odredbama Zakona o krivičnom postupku konkretno je predviđeno kad postoji bitna povreda odredaba krivičnog postupka i povreda krivičnog zakona. Tako je u članu 364 ZKP predviđeno da bitna povreda odredaba krivičnog postupka postoji u sledećim slučajevima:

1. ako je sud bio nepropisno sastavljen ili ako je u izricanju presude učestvovao sudija ili sudija porotnik koji nije sudelovao na glavnom pretresu, ili koji je pravnosnažnom odlukom izuzet od suđenja;
2. ako je na pretresu sudelovao sudija ili sudija-porotnik koji se morao izuzeti;
3. ako je glavni pretres održan bez lica čije je prisustvo na pretresu po zakonu obavezno, ili ako je optuženom, braniocu, oštećenom kao tužiocu ili privatnom tužiocu, protivno njegovom zahtevu, uskraćeno da na glavnom pretresu upotrebljava svoj jezik i da na svom jeziku prati tok glavnog pretresa;

4. ako je protivno zakonu bila isključena javnost na glavnom pretresu;

5. ako je sud povredio propise krivičnog postupka po pitanju da li postoji tužba ovlašćenog tužioca ili odobrenje nadležnog organa;

6. ako je presudu doneo sud koji zbog stvarne nenadležnosti nije mogao suditi u toj stvari ili ako je nepravilno odbio optužbu zbog stvarne nenadležnosti;

7. ako sud svojom presudom nije potpuno rešio predmet optužbe;

8. ako se presuda zasniva na dokazu na kome se po odredbama ovog zakona ne može zasnivati presuda, osim ako je, s obzirom na druge dokaze, očigledno da bi i bez dokaza bila donesena ista presuda;

9. ako je optužba prekoračena;

10. ako je presudom povređena odredba člana 378. ovog zakona, tj. ako je povređena ustanova zabrane reformatio in peius u slučaju kada je žalba izjavljena samo u korist optuženog;

11. ako je izreka presude nerazumljiva, protivrečna sama sebi ili razlozima presude, ili ako presuda nema uopšte razloga ili u njoj nisu navedeni razlozi o odlučnim činjenicama ili su ti razlozi potpuno nejasni ili u znatnoj meri protivurečni, ili ako o odlučnim činjenicama postoji znatna protivurečnost između onog što se navodi u razlozima presude o sadržini isprava ili zapisnika o iskazima datim u postupku i samih tih isprava ili zapisnika.

U stavu drugom istog člana navodi se da bitna povreda odredaba krivičnog postupka postoji i ako sud za vreme pripremanja glavnog pretresa ili u toku pretresa ili prilikom donošenja presude nije primenio koju odredbu ovog zakona ili je na glavnom pretresu povredio pravo odbrane, a to je bilo ili je moglo biti od uticaja na zakonito i pravilno donošenje presude.

Pored svestranog nabiranja slučajeva kada postoji bitna povreda odredaba krivičnog postupka, zakonodavac je takođe principom enumeracije svestrano predvideo kada postoji povreda krivičnog zakona. Naime, u narednom članu 365. ZKP predviđeno je da povreda krivičnog zakona postoji ako je krivični zakon povređen u pitanju:

1. da li je delo za koje se optuženi goni krivično delo;

2. da li ima okolnosti koje isključuju krivičnu odgovornost;

3. da li ima okolnosti koje isključuju krivično gonjenje, a naročito da li je nastupila zastarelost krivičnog gonjenja ili je gonjenje isključeno usled amnestije ili pomilovanja, ili je stvar već pravosnažno presuđena;

4. da li je u pogledu krivičnog dela koje je predmet optužbe primenjen zakon koji se ne može primeniti;

5. da li je odlukom o kazni, uslovnoj osudi ili sudskoj opomeni, odnosno odlukom o meri bezbednosti ili o oduzimanju imovinske koristi prekoračeno ovlašćenje koje sud ima po zakonu;

6. da li su povređene odredbe o uračunavanju pritvora i izdržane kazne.

Analizom ovih zakonskih rešenja i svestranim sagledavanjem napred navedenih povreda Zakona o krivičnom postupku i krivičnih zakona mogu se izvesti određeni zaključci. Najpre, smatramo da je naš zakono-

davac principom enumeracije najsvestranije sagledao povrede pravnih propisa i to kako procesnog, tako i materijalnog krivičnog zakona. Naime, ovim nabrojanjem zakonodavac je veoma pregledno predvideo sve konkretne situacije u toku celog krivičnog postupka, koje predstavljaju povredu zakona, tako da se izvan ovih nabrojanja skoro ne može naći ni jedna faktička situacija koja bi mogla predstavljati povredu zakona. Ovo je naročito slučaj sa povredama procesnog zakona, gde je tačno navedeno koje se povrede ovog zakona smatraju bitnim i čije postojanje utiče ili može uticati na donošenje nezakonite sudske odluke. Naime, bez obzira što su mnoge od ovih povreda zakona predviđene ranije, tj. prilikom normiranja toka krivičnog postupka, položaja pojedinih subjekata i njihove delatnosti, a neke od povreda se podrazumevaju, zakonodavac je našao za potrebnim da sve te povrede sistematizuje i principom enumeracije izloži na jednom mestu. Na ovaj način omogućeno je krivičnoprocesnim strankama i drugim ovlašćenim subjektima da se lakše snalaze u pogledu korišćenja osnova za pobijanje sudskih odluka, zbog povreda kako procesnog, tako i materijalnog krivičnog zakona. Za razliku od našeg zakonodavstva, mnoga strana zakonodavstva uopšteno normiraju osnove za pobijanje sudske odluke zbog pravnih nedostataka. Ovo je npr. slučaj sa procesnim zakonodavstvom SSSR i zakonodavstvima zemalja Istočne Evrope koje su pod uticajem SSSR-a.

Zatim, sve napred navedene povrede procesnog i materijalnog zakona nisu iste po svojoj težini u pogledu uticaja na sudsku odluku. S obzirom na ovu okolnost, uobičajeno je, kako smo već istakli, da se sve napred navedene povrede dele na apsolutne i relativne. Apsolutne povrede zakona su po svojoj prirodi teže i njihovo postojanje automatski dovodi do toga da napadnuta sudska odluka mora biti ukinuta ili izmenjena. To znači da ovlašćeni subjekt mora učiniti konkretnu povredu zakona izvesnom, a ne mora posebno da dokazuje uticaj povrede na sudsku odluku. Za razliku od apsolutnih povreda, relativne povrede zakona su po svojoj prirodi lakše, zbog čega ovlašćeno lice mora podjednako da dokazuje kako postojanje konkretne povrede zakona, tako i njen uticaj na nezakonitost sudske odluke. U teoriji krivičnog procesnog prava postoji neslaganje u pogledu pitanja koje se od nabrojanih povreda procesnog i materijalnog krivičnog zakona smatraju apsolutnim, a koje relativnim povredama. Naime, prema shvatanju nekih teoretičara apsolutne povrede su sve one povrede koje, ako se utvrdi da postoje, automatski utiču na zakonitost sudske odluke, što znači da nije potrebno posebno dokazivati uticaj povrede na nezakonitost sudske odluke. To znači da su prema njihovom shvatanju apsolutne sve bitne povrede odredaba krivičnog postupka predviđene u čl. 364. st. 1. ZKP i sve povrede krivičnog zakona, a relativne samo bitne povrede odredaba krivičnog postupka predviđene u čl. 364. st. 2., kao i neke druge povrede ako se utvrdi njihov uticaj na nezakonitost sudske odluke.⁸⁾ Za razliku od ovih teoretičara drugi teoretičari polaze od stava zakonodavca po pitanju koje od navedenih povreda zakona krivični sud ispituje po službenoj dužnosti. Sledstveno tome oni smatraju da su apsolutne povrede samo one povrede koje krivični sud ispituje po služ-

⁸⁾ Među ostalima ovo shvatanje zastupa dr Tihomir Vasiljević u svom udžbeniku »Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ«, Beograd, 1971, str. 547.

benoj dužnosti. Konkretno, prema shvatanju ovih teoretičara, to su bitne povrede odredaba krivičnog postupka iz člana 364. st. 1. tač. 1, 5, 6, 8 — 11 ZKP i sve povrede krivičnog zakona predviđene u čl. 365. ZKP.⁹⁾ U osnovi možemo se složiti sa prvim shvatanjem teoretičara, s tim što je u tom slučaju potrebno da se posebno obrazloži stav zakonodavca u pogledu ispitivanja nekih apsolutnih povreda po službenoj dužnosti, što ovi teoretičari ne čine. Na ovaj način dolazimo do zaključka da se sve povrede zakona mogu podeliti na povrede koje krivični sud ispituje po službenoj dužnosti i na povrede koje ispituje na zahtev stranaka i drugih ovlašćenih subjekata. Pošto zakonodavac nije naveo motive koji su ga rukovodili da neke od ovih apsolutnih povreda krivični sud ispituje po službenoj dužnosti, to je veoma teško objasniti ovakav stav zakonodavca. No i pored toga smatramo da se može najpre zaključiti da su povrede zakona koje krivični sud ispituje po službenoj dužnosti po svojoj prirodi mnogo teže u odnosu na povrede koje ispituje samo ako su istaknute od strane ovlašćenih subjekata. Zatim, postoje izvesne teškoće da krivični sud postojanje ovih drugih apsolutnih povreda utvrđuje po službenoj dužnosti. Zbog toga je predviđeno da krivični sud utvrđuje ove povrede samo na inicijativu stranaka. Isto tako, povrede zakona koje krivični sud ispituje po službenoj dužnosti su dvojake. Naime, bitne povrede odredaba krivičnog postupka, koje su taksonomski nabrojane, krivični sud ispituje po službenoj dužnosti, dok povrede krivičnog zakona ispituje samo u slučaju ako je krivični zakon povređen na štetu optuženog.

Kao što je žalba kao osnovni i sveobuhvatni pravni lek svojevrsna i originalna u odnosu na ranije izložene sisteme pravnih lekova — apelaciju, kasaciju, i reviziju tako se i postupak kontrole zakonitosti sudskih odluka po žalbi razlikuje od postupaka koji se sprovode na osnovu apelacije, kasacije i revizije. Naime, naš zakonodavac je predvideo da je postupak kontrole zakonitosti po redovnim pravnim lekovima po pravilu jednostavan, tj. taj postupak se u osnovi odvija po žalbi na presudu prvostepenog suda, s tim što se izuzetno može odvijati i na osnovu žalbe na presudu drugostepenog suda. Te izuzetke zakonodavac je taksonomski predvideo u članu 391. ZKP. To su sledeći slučajevi:

1. ako je drugostepeni sud izrekao smrtnu kaznu ili kaznu zatvora od 20 godina, ili ako je potvrdio presudu prvostepenog suda kojom je izrečena takva kazna;

2. ako je drugostepeni sud na osnovu održanog glavnog pretresa utvrdio činjenično stanje drukčije nego prvostepeni sud i na tako utvrđenom činjeničnom stanju zasnovao svoju presudu;

3. ako je drugostepeni sud preinačio presudu prvostepenog suda kojom je optuženi oslobođen od optužbe i izrekao presudu kojom se optuženi oglašava krivim.

Prema tome, mogućnost odlučivanja po redovnim pravnim lekovima u postupku kontrole zakonitosti sudskih presuda u dva stepena je prva osobenost postupka po redovnim pravnim lekovima. Druga osobenost je u tome što drugostepeni sud u postupku kontrole zakonitosti ima široke mogućnosti u pogledu odlučivanja, tj. može presudu prvo-

⁹⁾ Ovo shvatanje zastupa dr Dragoljub Dimitrijević: Krivično procesno pravo, Beograd, 1976, str. 177 i 178.

stepenog suda ukinuti i vratiti tome sudu na ponovno suđenje, a može takvu presudu preinačiti svojom presudom. Ovo će učiniti naročito ako utvrdi da su odlučne činjenice pravilno utvrđene i da se pravilnom primenom zakona može doneti nova pravilna i zakonita presuda. Iste odluke krivični sud može doneti i u postupku kontrole zakonitosti po žalbi na presudu drugostepenog suda. Isto tako, u ovom slučaju krivični sud odlučuje u postupku kontrole zakonitosti samo u sednici veća, a sastav veća je takav da ga čine samo pozivne sudije, s tim što je brojnost veća trojna ili petorna, zavisno od vrste kazne koja je izrečena u presudi prvostepenog suda. Najzad, osobenost kontrole zakonitosti presuda sastoji se i u tome što postoji izuzetna i posebna žalba na presudu drugostepenog suda, tj. žalba Saveznom sudu, koja je predviđena samo u slučaju ako je republički, odnosno pokrajinski vrhovni sud ili Vrhovni vojni sud svojom presudom izrekao smrtnu kaznu ili je potvrdio presudu prvostepenog suda kojom je izrečena takva kazna za krivično delo utvrđeno saveznim zakonom (čl. 392. ZKP). Na kraju, u našem krivičnom procesnom zakonu predviđen je još jedan izuzetak koji u osnovi predstavlja mogućnost odlučivanja suda u četvrtom stepenu. Naime, u članu 393. ZKP predviđeno je da ako je pored žalbe protiv drugostepene presude za čije je odlučivanje bio nadležan Savezni sud izjavljena i žalba u pogledu istog optuženog, ili u pogledu saoptuženog, za čije je rešenje nadležan republički odnosno pokrajinski vrhovni sud ili Vrhovni vojni sud, o svim žalbama odlučuje republički odnosno pokrajinski vrhovni sud ili vrhovni vojni sud. Međutim, ako neki od ovih sudova u trećem stepenu potvrdi presudu drugostepenog suda o smrtnoj kazni za krivično delo predviđeno saveznim zakonom ili ako izrekne smrtnu kaznu za takvo delo, o žalbi izjavljenoj u pogledu optuženog koji je osuđen na ovu kaznu odlučuje u poslednjem stepenu Savezni sud. To znači da u ovom slučaju Savezni sud odlučuje u četvrtom stepenu, s obzirom da je takvu presudu doneo republički odnosno pokrajinski vrhovni sud ili Vrhovni vojni sud u trećem stepenu.

Isto tako, naše krivično procesno zakonodavstvo izgradilo je takvu kontrolu zakonitosti sudskih odluka u postupku po redovnim pravnim lekovima kojima se maksimalno vodi računa o tome da ne postoji povreda zakona u sudskoj odluci koja bi bila na štetu optuženog. O takvim povredama zakona, naročito krivičnog zakona, sud pravnog leka vodi računa po službenoj dužnosti. Sem toga, ako je žalba izjavljena samo u korist optuženog, sud pravnog leka mora da vodi računa o poštovanju ustanove zabrane reformatio in peius, tj. ne može doneti sudsku odluku na štetu optuženog, odnosno u tom slučaju ne sme optuženog osuditi po strožem krivičnom zakonu niti na strožu kaznu nego što je bio osuđen prvostepenom presudom (čl. 378. ZKP).

Najzad, u pogledu procesne prirode delatnosti i odluke koju sud donosi u postupku kontrole zakonitosti po redovnim pravnim lekovima, postoji shvatanje koje je prihvaćeno od krivičnoprocesnih teoretičara u Francuskoj, prema kojem kasacioni sud nije sud koji odlučuje o krivičnoj stvari, već sud koji odlučuje o odluci prvostepenog suda. Naime, ovi procesualisti smatraju da krivični sud u kasacionom postupku ne sudi optuženom, već sudi prvostepenom sudu, tj. ne donosi odluku o krivičnom delu optuženog, već odlučuje o radnjama prvostepenog suda, odnosno o njegovoj odluci. Prema ovom shvatanju kasacija kao osobeni

sistem pravnih lekova, ne samo što je formalna, jer proverava odluku samo sa aspekta povrede zakona, a ne i sa aspekta njene osnovanosti po sadržini, već predstavlja poseban obrt koji je sračunat na zamagljivanju onoga što je glavno u delatnosti kasacionog suda, tj. da se i u ovoj instanci stvarno rešava sudbina okrivljenog na koga se u stvari odnosi pobijana prvostepena presuda.¹⁰⁾ Ovo shvatanje je neosnovano, bez obzira što se, posmatrano sa formalne strane, stvara jedan privid da sud pravnog leka, vršeći kontrolu zakonitosti u postupku po redovnim pravnim lekovima, kontroliše rad prvostepenog suda, tj. donosi odluku o zakonitosti odluke prvostepenog suda. Međutim, posmatrano sa suštinske, sadržinske strane, sud pravnog leka vršeći kontrolu zakonitosti sudske odluke prvostepenog suda u stvari odlučuje o krivičnoj stvari koja je predmet i osnovna sadržina napadnute sudske odluke, čime se u krajnjoj liniji rešava sudbina okrivljenog.

ZAKLJUČAK

Kontrola zakonitosti sudskih odluka u krivičnom postupku predstavlja veoma važnu i društveno odgovornu delatnost krivičnog suda i drugih glavnih i sporednih krivičnoprocesnih subjekata, kojom se otkrivaju i otklanjaju povrede zakona i sudske postupke koji je prethodno donošenju sudskih odluka i donosi zakonita i pravedna sudska odluka. Predmet kontrole zakonitosti mogu biti sve sudske odluke koje se donose u krivičnom postupku radi rasvetljenja i rešenja krivične stvari. Međutim, u konkretnom slučaju kontroli zakonitosti podležu samo one sudske odluke koje se pobijaju zbog pravnih nedostataka od strane ovlašćenih subjekata odgovarajućim pravnim sredstvima.

O zakonitosti sudskih odluka koje se donose u krivičnom postupku vodi računa prvenstveno krivični sud i to kako po službenoj dužnosti, tako i na inicijativu stranaka i drugih subjekata koji su ovlašćeni da pobijaju sudske odluke. Naime, krivični sud je u prvom redu dužan da vodi računa o pravilnom, svestranom i zakonitom rasvetljenju i rešenju krivične stvari, jer je moralno, materijalno i krivično odgovoran za sve sudske odluke koje se donose u krivičnom postupku. Sem toga, krivični sud ima i najveću mogućnost da svojom delatnošću doprinese ostvarenju ovog osnovnog zadatka krivičnog procesnog prava, jer se u njegovom zbornom ili inokosnom sastavu nalaze pozivne sudije koji su s jedne strane pravno obrazovani, a s druge strane moralno politički podobni za ostvarenje pomenutog zadatka.

Pored krivičnog suda, koji u postupku kontrole zakonitosti meritom rešava o povredama zakona u pobijanim sudskim odlukama, kontroli zakonitosti sudskih odluka u mnogome doprinosi i ovlašćeni tužilac, posebno javni tužilac, koji se pojavljuje kao ovlašćeni tužilac za sva krivična dela za koja se goni po službenoj dužnosti i koji je i čuvar ustavnosti i zakonitosti u našem samoupravnom socijalističkom društvu. Doprinos javnog tužioca i drugih ovlašćenih tužilaca — oštećenog kao subsidijarnog tužioca i privatnog tužioca, manifestuje se u formi davanja inicijative za pokretanje postupka kontrole zakonitosti

¹⁰⁾ Vidi opširnije M. S. Strogovič: Proverka zakonnosti i obosnovannosti sudbenih prigovorov, Moskva, 1956, str. 200 i dalje.

sudskih odluka, kao i u podnošenju predloga za otklanjanje nezakonitosti u postupku donošenja prvostepene sudske odluke — presude i rešenja. Sličan doprinos kontroli zakonitosti sudskih odluka daju i drugi krivičnoprocesni subjekti, tj. okrivljeni i njegov branilac, oštećeni, zakonski zastupnici i punomoćnici oštećenog i tužioca i lica koja su zakonom ovlašćena na podnošenje pravnih lekova u korist okrivljenog. Inicijativu za pokretanje postupka kontrole zakonitosti sudskih odluka navedeni subjekti daju podnošenjem odgovarajućih zakonom predviđenih pravnih sredstava.

Pостоje brojna i raznovrsna pravna sredstva kojima se može inicirati postupak kontrole zakonitosti sudskih odluka. Među ovim pravnim sredstvima posebno mesto zauzimaju pravni lekovi. Naš zakonodavac izgradio je takav sistem pravnih lekova kojima se s jedne strane omogućava njihovo uspešno korišćenje od strane ovlašćenih subjekata, a s druge strane ovi pravni lekovi su efikasni, jer se njihovim korišćenjem postiže otklanjanje kako stvarnih tako i pravnih nedostataka u pobijanim sudskim odlukama.

Zavisno od toga kakva se sudska odluka pobija i kakvo je dejstvo pravnih lekova na izvršenje pobijanih sudskih odluka, razlikuju se redovni i vanredni pravni lekovi. Redovnim pravnim lekovima pobijaju se nepravnosnažne sudske odluke — presude i rešenja i po pravilu isti imaju suspenzivno dejstvo, tj. njihovo ulaganje i odlučivanje po njima zadržava izvršenje pobijane odluke. U pogledu vrsta sudskih odluka koje se pobijaju redovnim pravnim lekovima razlikuje se žalba na presudu i žalba na rešenje. Vanredni pravni lekovi podnose se protiv pravnosnažnih sudskih odluka i oni po pravilu nemaju suspenzivno dejstvo, zbog toga što su pravnosnažne sudske odluke istovremeno i izvršne ako ne postoje zakonske smetnje za njihovo izvršenje.

Prema tome, redovnim pravnim lekovima inicira se postupak kontrole nepravnosnažnih sudskih odluka — presuda i rešenja, a vanrednim pravnim lekovima inicira se postupak kontrole zakonitosti pravnosnažnih sudskih odluka. To znači da se kontrola zakonitosti sprovodi kako u postupku po redovnim pravnim lekovima tako i u postupku po vanrednim pravnim lekovima, koji postupak se svestrano razmatra u drugom delu ovog članka.

LE CONTROLE DE LA LEGALITE DES DECISIONS JUDICIAIRES DANS LA PROCEDURE PENALE

R é s u m é

L'activité principale des sujets de procédure judiciaire criminelle dans la procédure pénale est dirigée vers l'éclaircissement légal, universelle, normale et équitable et la résolution de l'affaire pénale, à la réalisation de ce devoir contribuent surtout les sujets de procédure judiciaire criminelle principaux, c'est-à-dire le tribunal pénal et les parties de la procédure judiciaire criminelle. Par l'activité de ces sujets se réalise aussi le principe de la légalité.

Etant donné que les conditions objectives et subjectives existent à ce que l'inobservation de la loi se produise et de ce fait la violation du principe de la légalité, la nécessité s'impose de contrôler la légalité des décisions judiciaires dans la procédure pénale. La légalité de la décision judiciaire représente la concordance de la décision judiciaire avec la loi matérielle et judiciaire criminelle qui s'applique dans la procédure pénale et qui par rapport à la décision judiciaire représente l'acte légal général et supérieur.

L'objet de contrôle de la légalité peuvent être toutes les décisions judiciaires qui sont adoptées par le tribunal pénal dans la procédure pénale au cours de l'éclaircissement et la résolution de l'affaire pénale. En réalité, cela peuvent être les jugements, les décisions et les ordonnances. Cependant, dans les cas concrets, l'objet de contrôle de la légalité sont seulement les décisions judiciaires qui sont contestées par les moyens légaux à cause de la violation de la loi matérielle et de la loi de procédure.

Il y a plusieurs critères pour la classification du contrôle de la légalité des décisions judiciaires. Ainsi d'après la catégorie des décisions judiciaires on distingue le contrôle de la légalité des jugements, des décisions et des ordonnances, ainsi que le contrôle de la légalité des décisions judiciaires qui ne sont pas valables et celles qui sont valables et ainsi de suite.

Les sujets de contrôle de la légalité des décisions judiciaires sont nombreux et variés. En effet, ces sujets se trouvent parmi les sujets qui ont contribué à ce que l'illégalité des décisions judiciaires se produise, mais dans le cas concret ce ne sont pas les mêmes sujets. Parmi ces sujets une place spéciale occupent dans la procédure de contrôle de la légalité des décisions judiciaires le tribunal pénal et le procureur public. Le tribunal pénal est obligé dans la première instance de tenir compte d'office de la légalité de son activité et de l'activité des autres sujets. Dans la procédure relative aux voies de droit le tribunal pénal tient compte de la légalité des décisions judiciaires seulement si l'initiative existe des sujets autorisés à cette fin. Le procureur public en tant que représentant de l'organe public donne l'initiative pour l'initiation de la procédure de contrôle de la légalité des décisions judiciaires par la présentation des instruments juridiques correspondants. Cette initiative peuvent donner aussi les autres sujets qui sont autorisés de présenter les voies de droit ordinaires et extraordinaires, tels que la personne lésée en tant que plaignant subsidiaire, le plaignant privé, la personne inculpée et son défenseur et les personnes qui sont autorisées de présenter les voies de droit régulières au profit de l'inculpé.

Les instruments juridiques de contrôle de la légalité des décisions judiciaires sont de même nombreux et variés. Parmi les instruments juridiques une place particulière occupent les voies de droit. Il y a des voies de droit ordinaires et extraordinaires. Par les voies de droit ordinaires sont contestées les décisions judiciaires qui ne sont pas valables, c'est-à-dire les jugements et les arrêtés. Par

conséquent, par les voies de droit ordinaires on initie la procédure de contrôle de la légalité des décisions judiciaires de la part des personnes autorisées de les présenter dans laquelle le tribunal pénal exerce le contrôle des décisions judiciaires contestées dans une composition spéciale et plus nombreuse. Dans la procédure de contrôle, le tribunal pénal examine en premier lieu les violations de la loi sur lesquelles l'attention est attirée par la voie de droit, sur certaines violations de la loi matérielle et de procédure le tribunal tient compte d'office. En effet, le tribunal pénal tient compte d'office de certaines violations essentielles absolues taxativement énumérées des dispositions de la procédure pénale (article 364, premier alinéa, paragraphes 1, 5, 6, 8 — 11 de la Loi de procédure pénale) et sur toutes les violations de la loi pénale, si la loi a été violée aux dépens de l'inculpé.

